

Golmés al segle XIX, un enfocament demogràfic

**Lisard Palau Elcacho (Màster en Història Contemporània i Món Actual.
Universitat de Barcelona)**

RESUM: Essent una petita part del meu Treball Final de Màster presentat el setembre de l'any 2016, en el present article, basat amb la informació extreta dels llibres sacramentals de la parròquia de Golmés, es pretén analitzar de forma detallada quines van ser les causes que van propiciar que la població d'aquest municipi es multipliqués per dos al llarg del segle XIX, tot establint, en la mesura del possible, una petita comparativa amb la resta de la comarca.

PARAULES CLAU: Creixement vegetatiu, Taxa bruta de Natalitat, Taxa bruta de Mortalitat, Saldo migratori, Mortalitat infantil, Transició Demogràfica, Conjuntura política i agrària.

ABSTRACT: Being a small part of my Master's Thesis dissertation presented in September 16th, based on information extracted from the sacramental books of the parish of Golmés, I intend to analyse in detail what were the causes that led to the population of this village doubling throughout the 19th century, establishing, as far as possible, a small comparison with the rest of the region.

KEY WORDS: Rate of natural increase, Crude birth rate, Crude death rate, Net migration rate, Infant mortality rate, Demographic transition, Political and agrarian conjuncture.

INTRODUCCIÓ

A grans trets, la principal eina de què es pot disposar a l'hora d'abordar l'evolució de la població d'una regió en un moment determinat és la demografia, la qual esdevé un dels mètodes més fiables per entendre l'evolució i el comportament d'una societat. Poder observar com ha evolucionat el nombre de persones que viuen en un territori en concret durant un període de temps delimitat, com aquestes han estat distribuïdes sobre aquest, quines van ser les seves pautes de reproducció, com han variat les seves taxes de natalitat i mortalitat, a quines migracions han estat subjectes,

etc., esdevenen actualment unes eines imprescindibles a l'hora d'intentar comprendre l'evolució d'una societat, ja que són un reflex del seu comportament social i econòmic. Al mateix temps, no s'ha d'oblidar, tampoc, que la demografia també ens permet observar detalladament com han afectat, a la societat en qüestió, les diferents conjuntures polítiques i econòmiques a què ha estat subjecta al llarg del període estudiat.

Partint d'aquesta base, l'objectiu principal d'aquest article serà l'anàlisi de l'evolució de la població del municipi de Golmés al llarg del segle XIX. Per a fer-ho d'una manera ordenada i coherent, l'estudi d'aquesta evolució s'estructurarà a partir d'un seguit de preguntes plantejades de forma prèvia a la realització d'aquest treball i que ens han de servir com a punt de partida. En primer lloc, es té constància que, al llarg del segle XVIII, el Pla d'Urgell i, Catalunya en el seu conjunt, van experimentar un fort creixement demogràfic. Aquest creixement detectat en la centúria anterior també el trobarem al municipi al llarg del segle XIX? I, en cas de detectar-lo, aquest va ser homogeni o va experimentar diferents conjuntures? Si partim de la situació hipotètica de què la població de Golmés va créixer de forma substancial al llarg d'aquest segle, a què es va deure? Gràcies a un vigorós creixement vegetatiu de la població o gràcies a una forta immigració? Quin paper va jugar en tot això la conjuntura agrària de la zona i els canvis que aquesta va sofrir al llarg de tot aquest segle? Finalment, es podrà observar els inicis de la transició demogràfica al municipi?

Si l'objectiu principal és el d'analitzar l'evolució de la població de la comarca al llarg del segle XIX, el primer que es necessita saber és la quantitat de censos i de dades demogràfiques disponibles i fiables a què es pot accedir. A grans trets, les fonts històriques primàries que han estat utilitzades per elaborar el present treball són dos. Per una banda, trobem els censos periòdics que es van començar a registrar a partir de l'any 1857 fins a finals del segle XIX, els quals han servit per obtenir la població total del municipi en diferents anys i, per l'altra, els còmputos anuals de baptismes i òbits

provinents dels llibres sacramentals de la parròquia del municipi ubicats a l'Arxiu Diocesà del Bisbat de Solsona, a partir dels quals es podrà calcular no només l'evolució global de la població al llarg de la centúria sinó que, també, les característiques d'aquesta.¹

EVOLUCIÓ GLOBAL DE LA POBLACIÓ

Centrant-nos ja en el cos del treball, el primer aspecte que s'hauria de tractar és el referent a com va evolucionar la població de Golmés, en termes globals, al llarg del segle XIX. Per a fer-ho, s'utilitzaran com a punt de referència els censos poblacionals existents per a aquest segle. De totes formes, tal com ja s'ha comentat anteriorment, el primer cens es va realitzar l'any 1857, per tant, abans d'aquesta data, no existeixen dades poblacionals absolutes fiables. Per tal de suplir aquesta carència inicial, s'intentarà calcular, d'una forma aproximada, la població hipotètica del municipi a l'any 1805. Nombrosos estudis, Ferrer (2007); Nadal *et alii* (1990), etc. afirmen que a finals del segle XVIII Catalunya presentava una taxa bruta de natalitat bastant elevada, al voltant del 45%, per tant, si acceptem que aquesta taxa no va variar excessivament quinze anys després (1805) i, a més, sabem el nombre de naixements d'aquest any, es podrà calcular, hipotèticament, la població de Golmés a l'any 1805². Aquesta és la fórmula emprada: $(N^{\circ}\text{baptismes} \cdot 1.000) / 45$. Gràcies a aquest mètode, es podrà esbrinar si, en termes generals, la població de Golmés va augmentar, o no, al llarg del segle XIX. Els resultats obtinguts els trobem sintetitzats en la següent taula:

Si observem atentament els resultats reflectits en la taula anterior, es pot afirmar rotundament que la població de Golmés va augmentar de forma notable al llarg del segle, passant dels 593 habitants aproximats de l'any 1805 a 1155 habitants al 1900, suposant un creixement net de 562 persones. Això significa que la població es va multiplicar per 1,9, arribant, quasi, a duplicar-se en cent anys. Tot i que en una primera impressió pugui semblar que es tracta d'un creixement excepcional, cal destacar que Golmés, en comparació a la resta de municipis de l'actual comarca del Pla d'Urgell, va ser un dels pobles que va presentar un creixement més moderat. Per exemple, segons els càlculs realitzats en el meu Treball Final de Màster, en el qual vaig realitzar aquest assaig a nivell comarcal, municipis com Bell-lloc d'Urgell i Bellvis / Poal i els seus agregats³ van veure com al llarg d'aquesta centúria la seva població es multiplicava per 3,2 i 2,8 de forma respectiva. De fet, el creixement mitjà de la comarca va ser del 130%⁴, és a dir, que es va multiplicar per 2,3.

ANÀLISI DETALLADA DE L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

En el punt anterior s'ha pogut observar com al llarg del segle XIX la població de Golmés, seguint la tònica general del segle anterior, i, en consonància amb la resta de la comarca, va augmentar de forma considerable, i es va arribar a multiplicar, aproximadament, per 1,9.

Partint d'aquesta base, en el present apartat es

Taula 1
Evolució global de la població de Golmés (nombres absoluts), 1805 - 1900

Any	1805*	1860	1877	1887	1900
Habitants	593	972	948	1053	1155
%	100	164,0	160,0	177,7	194,9
				Augment	x1,9

Notes: (*) Població resultant de l'aproximació feta a partir d'una pressuposada taxa bruta de natalitat del 45%.
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels llibres sacramentals (1805) i de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

¹ Donat que el registre civil no es comença a elaborar periòdicament fins a la dècada dels anys setanta del segle XIX, m'he decantat per utilitzar, únicament, els registres parroquials.

² Per evitar utilitzar com a referència un any anòmal, els naixements d'aquest corresponen a la mitjana aritmètica dels quatre anys anteriors i posteriors al escollit, el 1805.

³ Es tenen en compte les dades de les parròquies de Bellvis i de Poal i les seves sufragànies: Els Arcs, Remolins, les Tarroges, la Novella i l'Escarabat.

⁴ És la mitjana dels municipis dels quals he pogut calcular la seva població aproximada de l'any 1805. Mollerussa, Vilanova de Bellpuig, Sidamon i Fondarella no hi són comptabilitzats.

profunditzarà encara més en l'estudi de l'evolució de la població al llarg del segle XIX. Tot i que els censos poblacionals en un primer moment ens poden servir per a identificar tendències o fases de creixement, la informació que ens aporten és bastant escassa, sobretot al llarg de la primera meitat del segle. Per tal de suplir aquest buit temporal, s'han consultat les sèries parroquials de baptismes i d'òbits de la parròquia de Golmés. Aquestes no només ens permetran observar el creixement vegetatiu anual del municipi sinó que, també, ens serviran per calcular les taxes brutes de natalitat i mortalitat dels diferents censos i el saldo migratori intercensal.

Creixement vegetatiu

En primer lloc s'analitzarà l'evolució del creixement vegetatiu de la població de Golmés al llarg del segle XIX. Per a fer-ho, s'han buidat, any a any, els baptismes i òbits dels llibres sacramentals per després traspassar-los en una taula d'Excel (Annex 1). Els resultats obtinguts reduïts per dècades els trobem plasmats en la següent taula:

Taula 2
Creixement vegetatiu, per dècades

Anys	C. Veg.
1800 - 1809	-9
1810 - 1819	67
1820 - 1829	109
1830 - 1839	59
1840 - 1849	136
1850 - 1859	132
1860 - 1869	-21
1870 - 1879	160
1880 - 1889	129
1890 - 1899	93
Total:	855

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació extreta dels llibres sacramentals de la parròquia de Golmés.

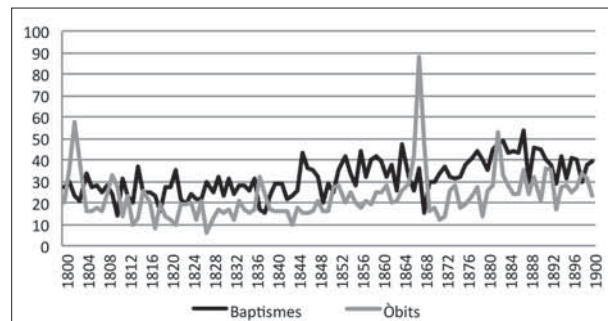
Els resultats són clars, el creixement va ser innegable. En cent anys, la població del municipi de Golmés va augmentar en 855 persones. M'agradaria destacar el fet de que aquesta xifra no correspon amb el creixement poblacional remarcat en el punt anterior; aquesta diferència rau, principalment, en el fet que en el creixement vegetatiu no es té en compte el fenomen migratori. Per tant, si el creixement vegetatiu és supe-

rior al creixement real de la població, indirectament se'ns està indicant que el balanç migratori de Golmés va ser negatiu.

Fet aquest petit aclariment, si observem atentament la taula anterior podrem observar que, tot i que el creixement total va ser positiu, aquest no va ser pas homogeni, sinó que més aviat va presentar diverses fases de creixement i, fins i tot, de decreixement.

Per tal de fer-nos una idea més visual d'aquesta evolució, a continuació podrem observar el gràfic, en nombres absoluts, de l'evolució dels baptismes i òbits de forma anual de la parròquia de Golmés.

Gràfic 1
Evolució dels baptismes i dels òbits de Golmés (en números absoluts), 1800 - 1900

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació extreta dels llibres sacramentals de la parròquia de Golmés.

Com podem observar, hi ha múltiples anys i períodes en què el nombre d'òbits va ser major que el de baptismes. Aquests episodis els trobem reflectits en el gràfic en forma del que s'anomenen puntes de mortalitat. Els períodes més importants que ens revela el gràfic són quatre. El primer el trobem en els primers anys del segle XIX, mostrant un context bastant turbulent que caldrà identificar. De fet, si observem l'Annex 1, al llarg d'aquestes dècades van ser múltiples els anys que van presentar un creixement vegetatiu negatiu, comportant, fins i tot, que la primera dècada del segle presentés un balanç global negatiu. La segona punta la trobem a la segona meitat de la dècada dels anys trenta, la qual, tot i que no va ser tan espectacular com la primera, serà interessant d'analitzar. En tercer lloc, després d'un llarg període de creixement regular, trobem, amb diferència, la punta més elevada de tot el segle. Ubicada al llarg de la segona meitat dels anys seixanta i principis dels setanta, es caracteritza per presentar un creixement vegetatiu negatiu totalment anòmal, arribant, en alguns anys, a quasi triplicar el nombre de defuncions al nombre de naixements. Fi-

nalment, l'últim període convuls el trobem a mitjans de la dècada dels anys vuitanta. M'agradaria destacar el fet que per entendre el perquè d'aquests episodis tan turbulents s'hauria d'explicar les seves causes, però aquesta tasca es realitzarà en punts posteriors, ja que, de moment, es pretén observar com va evolucionar la població de Golmés.

La conclusió que podem extreure d'aquest punt és que una de les causes més importants del creixement poblacional del municipi de Golmés al llarg del segle XIX va ser el creixement vegetatiu, fruit, a excepció de certs anys, d'una vigorosa natalitat que no va parar de créixer al llarg del segle enfront a una mortalitat que, tot i que va augmentar, ho va fer d'una forma més subtil. Aquesta realitat també la trobem a la resta de municipis de la comarca.

Taxa bruta de Natalitat i Taxa bruta de Mortalitat

Un altre tipus d'informació que podem calcular en combinar les dades poblacionals extretes dels censos i dels llibres sacramentals és la Taxa bruta de Natalitat (T.b.N) i la Taxa bruta de Mortalitat (T.b.M), les quals obtenim al multiplicar el número de baptismes o d'òbits d'un any en concret⁵ per 1000 i dividir-ho per la població del municipi en aquell any. Tot i que el seu càlcul pot comportar certs problemes (falta de dades, llacunes, etc.) són útils per identificar els ritmes de creixement i de decreixement poblacionals.

Feta aquesta petita consideració, en el present apartat intentarem identificar les principals característiques de l'evolució d'aquestes dos taxes al municipi de Golmés al llarg del segle XIX i comparar-les amb el conjunt de la comarca. Els resultats d'aquest exercici els trobem reflectits en la següent taula.

Notes: (*) La taxa bruta de natalitat és la mateixa a tots els municipis, ja que és la taxa que s'ha donat com a vàlida per a calcular la població estimada de cada municipi en aquest any.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

Si ens centrem en la T.b.N, podem observar com aquesta es va mantenir, al municipi de Golmés, bastant elevada al llarg de tot el segle, la qual cosa legitima la xifra calculada per a l'any 1805. Destaca el fet que tant a nivell municipal com comarcal, la T.b.N de l'any 1860 sigui menor que la dels dos censos posteriors, caldrà indagar sobre aquest fet en punts posteriors. Com s'ha dit, la taxa de natalitat de Golmés es va mantenir molt elevada al llarg de la centúria, però, si ho comparem amb la mitjana comarcal, podem observar que Golmés està, en totes les ocasions, per sota. A tall d'exemple, l'any 1887, si Golmés presentava una T.b.N del 39,62%, altres municipis de la comarca registraven taxes superiors al 50%⁷. Un fet similar passa amb la T.b.M, la qual, en general, també presenta uns valors inferiors als comarcals.

Si prestem atenció a la T.b.M, observarem que, tot i que en general presenta sempre uns valors inferiors a la T.b.N, van bastant donades de la mà, ja que quan la primera augmenta, la segona també. Pel que fa al municipi de Golmés destaca el resultat obtingut de l'any 1805, presentant una T.b.M bastant superior a la de la natalitat, la qual cosa ens torna indicar que els primers anys del segle XIX van ser molt convulsos.

Taula 3
Evolució Taxa bruta de Natalitat i Taxa bruta de mortalitat de Golmés i el Pla d'Urgell, 1805 - 1900 (‰)

	T.b.N		T.b.M	
	Golmés	Pla d'Urgell ⁶	Golmés	Pla d'Urgell
1805	45	45*	48	41,68
1860	38,87	39,78	23,21	24,97
1877	39,62	43,62	24,50	29,34
1887	41,57	45,91	27,12	31,94
1900	32,55	37,53	24,24	24,97

⁵ En el nostre cas, el nombre de naixements no correspon als de l'any en qüestió sinó en la mitjana mòbil de 9 anys, ja que d'aquesta manera evitem escollir dades anòmales.

⁶ El tant per mil és la mitjana aritmètica de les parròquies de les quals es tenen dades fiables de cada període, per tant, en alguna ocasió, no hi són representats la totalitat de municipis per falta de dades.

⁷ Aquests municipis van ser Barbens, Bell-lloc d'Urgell, Bellví i Poal i Fondarella i els seus respectius agregats.

Per donar per acabat aquest punt, caldria destacar el fet de què les dades obtingudes l'any 1900 destaquen per ser les més baixes registrades de les dos taxes, presentant uns valors bastant inferiors al cens anterior. Si sabem que a finals de segle la població va augmentar considerablement, com s'explica que les taxes brutes de natalitat i de mortalitat disminueixin? Haurem topat amb els inicis de la transició demogràfica? Ho veurem més endavant.

Saldo migratori

Fins aquí, hem pogut observar com un dels principals factors que van propiciar el creixement substancial de la població de Golmés al llarg del segle XIX va ser el creixement vegetatiu. Però aquest factor va ser l'únic? Quin paper hi va jugar el fenomen migratori? Va ser un pol d'atracció d'habitants o més aviat va incentivar la emigració? Anem-ho a analitzar.

Per a realitzar aquest càlcul és imprescindible tenir, per una banda, la població total de cada cens que s'analitzarà (inclosa l'aproximació feta de l'any 1805) i, per l'altra, el creixement vegetatiu intercensal. És a dir, si disposem de la població d'un cens anterior i el creixement vegetatiu entre l'esmentat cens i l'actual i ho sumem, podrem calcular la població hipotètica que hi hauria al municipi sense immigracions ni emigracions. Un cop sabem la hipotètica població, si la restem sobre la població real extreta dels diferents censos, podrem esbrinar el saldo migratori intercensal de Golmés. Els resultats obtinguts els trobem plasmats en la següent taula:

tes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT.

Els resultats són clars. Golmés, al llarg de tot el segle XIX, va presentar un balanç migratori negatiu, és a dir, que van marxar més habitants dels que van arribar. Per tant, podem afirmar que, en aquest cas, el saldo migratori no va ser una de les causes del creixement poblacional del municipi al llarg de la centúria, més aviat va esdevenir un limitador.

De totes formes, cal destacar el fet que, tot i que tots els períodes analitzats són negatius, no presenten la mateixa intensitat. Si bé és cert que fins al cens de 1877 el volum d'emigrants era bastant elevat, a partir d'aquest fins a les acaballes del segle va ser bastant menys significatiu.

Si establim una comparativa amb el conjunt comarcal, trobem que el total de parròquies analitzades del Pla d'Urgell fins al cens de 1877 també presenten un balanç migratori negatiu, però, a partir d'aquest, sorprenentment el saldo migratori deixa de ser negatiu i passa a ser positiu, sempre, però, amb excepcions, com seria el cas de Golmés. Els municipis que més flux migratori van rebre van ser Bell-lloc d'Urgell, Bellví, Poal i agregats, Castellnou de Seana i Vila-sana i Mollerussa.

Exposada la realitat mostrada per les dades, la primera pregunta que ens hauríem de plantejar és per què al llarg de bona part del segle XIX el municipi de Golmés i la comarca en general van presentar un ba-

Taula 4
Saldo migratori intercensal de Golmés, 1805 - 1900

	Hab. reals	Hab. hipot.	S. Migratori
1805	593	593	-
1860*	972	1124	-152
1877	948	1054	-106
1887	1053	1100	-47
1900	1155	1182	-27

Notes: (*) El saldo migratori del cens de 1860 pot donar resultats exagerats degut a què es calcula a partir de l'aproximació feta de l'any 1805, per tant, parlem de 55 anys.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extre-

lanç migratori negatiu. Per què marxava més gent de la que venia? A grans trets, dos poden ser els factors que ho van propiciar. En primer lloc s'haurien de tenir en compte els diferents moviments migratoris detectats a Catalunya ja al llarg del segle XIX. Segons Jordi

Maluquer de Motes, al llarg d'aquest segle van existir, a grans trets, dos moviments migratoris principals de caràcter intern a Catalunya. El primer és el referent al desplaçament de població de les comarques interiors del Principat cap al litoral detectat ja des d'inicis del segle; pel que fa al segon moviment, l'hem de trobar a l'emigració d'habitants del camp cap als nuclis urbans (Nadal *et alii* (1990: 44). Sembla lògic, doncs, que bona part d'aquestes persones que van emigrar del municipi i, en general, de la comarca, anessin cap als nuclis urbans en procés d'expansió situats al litoral, sobretot cap a la ciutat de Barcelona i rodalies a causa de la demanda de mà d'obra generada per la incipient industrialització. En segon lloc també s'hauria de tenir en compte la conjuntura agrària de la comarca. Basant-me en la tesi doctoral de Josep Maria Ramon, fins a la consolidació del regadiu uns anys més tard de la construcció del Canal d'Urgell, el principal mitjà de subsistència de la població de Golmés i, en general, de la comarca, era una agricultura tradicional de secà basada en el conreu de cereals, vinya i olivera (Ramon, 2004: 64). Aquesta agricultura es caracteritzava per presentar uns nivells de productivitat bastant baixos molt subjectes a la climatologia i a la conjuntura política; per tant, en anys climatològicament adversos, en períodes d'instabilitat política i, fins i tot, durant algun brot epidèmic, es perdessin moltes collites i es desencadenessin fortes crisis de subsistència. Davant d'aquesta realitat, sembla obvi pensar que molts habitants del municipi emigressin cap a comarques veïnes o cap al litoral en busca de millors condicions durant aquests períodes d'instabilitat.

La segona pregunta que caldria contestar seria la referent a per què a finals de la dècada dels anys setanta aquesta tendència negativa, en el cas de Golmés, es va reduir notablement, quan, justament, en aquesta dècada, l'èxode rural cap als nuclis urbans i industrials es va intensificar. Una possible resposta la podem trobar amb l'arribada i consolidació del regadiu, suposant no només una diversificació dels conreus sinó que també una millora en els rendiments i unes collites més regulars (Ramon, 2004: 261).

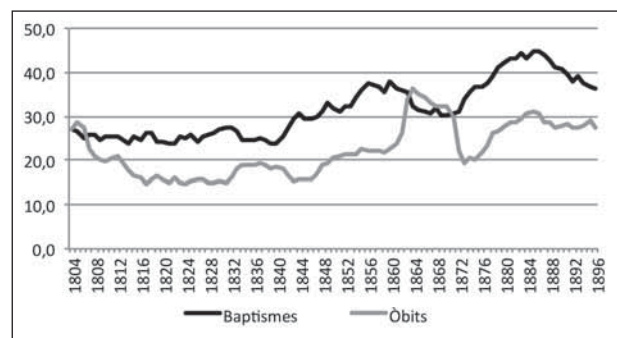
Una transició demogràfica?

L'últim apartat que dedicarem a l'anàlisi de la població de Golmés serà el referent a la possible presència de la transició demogràfica al municipi a finals del segle XIX. Els principals indicis que poden fer pensar

en aquesta hipotètica transició cap al règim demogràfic modern de Golmés és que, a partir de la segona meitat de la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, després d'un període en què van augmentar de forma exponencial, el nombre de baptismes i d'òbits van començar a estancar-se i a davallar de forma progressiva i constant. Aquesta disminució, tot i que va comportar que tant la T.b.N com la T.b.M disminuïssin de forma considerable (observar Taula 3), no va comportar un descens o una disminució del creixement vegetatiu del municipi sinó que, tot el contrari, va ser el període que més va créixer de tota la centúria (observar Taula 2).

Per tal de facilitar la comprensió d'aquesta dada, en el següent gràfic es mostra l'evolució dels baptismes i dels òbits de la parròquia de Golmés entre els anys 1800 i 1900 en mitjana mòbil de 9 anys:

Gràfic 2
Comparació baptismes i òbits (en mitjana mòbil de 9 anys), 1800 - 1900

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de la parròquia de Golmés.

Tot i que els resultats semblin obvis, no es poden considerar com a definitius, ja que encara resten moltes qüestions i problemes per resoldre. En primer lloc la mortalitat infantil es va mantenir estable al llarg de tot el segle a uns nivells propers al 50% del total d'òbits anuals (Annex 2). En segon lloc, essent segurament el problema o carència més gran que presenta aquesta hipòtesi, les dades de què dispenso, extretes del meu Treball Final de Màster, fan referència a un període que conclou l'any 1900, la qual cosa comporta que no es pugui observar l'evolució de les diferents variables estudiades passat aquest any, sense poder veure com han evolucionat. En tercer lloc, considero que falten dades per poder corroborar aquesta afirmació; per exemple, seria interessant observar l'evolució de les taxes de fecunditat i de nupcialitat.

FACTORS MODERADORS DE LA POBLACIÓ

Un cop s'han analitzat les principals característiques de l'evolució demogràfica del municipi de Golmés al llarg del segle XIX, seria convenient analitzar, amb l'ajut de variada bibliografia, quins van ser els factors que van influenciar, en major o menor mesura, aquesta evolució. Anem doncs, a identificar-los.

Davant d'un règim demogràfic antic, són múltiples les causes o factors que, en un moment donat, han pogut provocar fortes oscil·lacions en el desenvolupament normal dels naixements i de les defuncions d'una població. En primer lloc hi trobem la conjuntura política i econòmica, associada a conflictes bèl·lics o situacions d'inestabilitat.⁸ El segon factor moderador serien els brots epidèmics (còlera, paludisme, verola, etc.), causants de les puntes de mortalitat més elevades. En tercer lloc s'ha de tenir present el impacte de les adversitats climatològiques (sequeres, plagues, pedregades, etc.). En quart i últim lloc, i no per això menys important, hi trobaríem la conjuntura agrària, la qual estaria lligada, de forma més o menys directa, amb la resta de factors.

Un cop s'han identificat els possibles factors moderadors de la població, es procedirà a detectar-los al llarg de la centúria i a observar el seu impacte sobre la població de Golmés. A l'hora de realitzar el següent exercici, s'agafarà com a punt de referència el Gràfic 2 i l'Annex 1.⁹

Conjuntura política i econòmica

Com és sabut, el segle XIX espanyol es va caracteritzar per ser un període bastant convuls políticament parlant. A part de la Guerra del Francès, la qual va afectar plenament el Principat, aquest territori es va veure involucrat en tres guerres civils i en nombrosos episodis i períodes revolucionaris a mesura que el liberalisme es va anar obrint pas. Aquests conflictes, inevitablement, també van afectar la vida dels golmesencs. Tot i que cada conflicte va afectar, en major o menor

mesura, en el desenvolupament normal de la vida del municipi, demogràficament parlant dos conflictes van tenir especial importància: la Guerra del Francès i la Primera Guerra Carlina.

Guerra del Francès

Tot i que la guerra va esclatar l'any 1808, aquesta no va arribar a la comarca i, per tant, a Golmés, fins l'any 1810, quan els francesos, camí cap a la conquesta de Lleida, van ocupar les terres que avui pertanyen al Pla d'Urgell. El conflicte va perdurar a la comarca fins a l'any 1812. De fet, si observem el creixement vegetatiu d'aquests anys a l'Annex 1, veurem com, a excepció del 1811, a Golmés va morir més gent de la que va néixer. Segons Palau (1983: 106), aquesta realitat es deu al fet que les tropes franceses, un cop van conquerir Lleida i, sota les ordres del general Gabriel Suchet, van imposar dures contribucions de guerra als pobles de la comarca, a part de les nombroses incursions i saquejos perpetrats. També es té constància que la major part de pobles, durant aquests anys que va durar el conflicte, van restar pràcticament abandonats, comportant a la vegada la pèrdua de les collites, ja sigui per destrucció com per no ser sembrades. Aquest fet inevitablement va contribuir al sorgiment d'una nova crisi de subsistència i, també, de nous focus epidèmics¹⁰ (Mestre *et alii*, 1987: 165).

Primera Guerra Carlina

A part de ser uns anys d'inseguretat davant de les incursions dels partidaris carlistes de la comarca, si observem el creixement vegetatiu del municipi, els pitjors anys van ser els compresos entre el 1837 i 1839, entre els quals Golmés va presentar un creixement vegetatiu de -18 persones. De fet, es té constància de que a la comarca i, per tant segurament també a Golmés, al llarg d'aquests anys es van registrar durs episodis de fam (Sero, 1970: 124). Finalment, també trobo interessant destacar el fet que, tant l'any 1835 com el 1837, es van registrar dos enfrontaments a la vila de

⁸ Per exemple, durant el transcurs d'un conflicte, a part de les morts en combat, els pagesos veien com les seves collites eren destruïdes o robades, havien de pagar alts impostos o hostatjar els exèrcits, etc. (Mateu, 1982: 102).

⁹ De totes formes, m'agradaria indicar que, donat la limitació espacial, es realitzarà un anàlisi superficial dels factors més importants, ja que una anàlisi profunda i detallada suposaria una extensió excessiva.

¹⁰ De fet, en el llibre sacramental d'òbits de la parròquia de Golmés, nombrosos morts d'aquests anys hi apareix com la causa de la mort "febres pútrides".

Linyola, els quals, segurament, van afectar en el dia a dia dels habitants de Golmés (Mestre *et alii*, 1987: 172).

Brots epidèmics

Tal com s'ha esmentat a la introducció del present apartat, els brots epidèmics van ser el factor que va provocar les puntes de mortalitat més elevades al llarg de tot el segle. Això es deu al fet que, per exemple, davant de qualsevol conflicte o adversitat climatològica que derivés en una crisi de subsistència, els habitants mal alimentats i en unes condicions sanitàries precàries, estaven molt indefensos davant de qualsevol brot epidèmic implacable. A més a més, a causa del caràcter endorreic de la comarca, moltes aigües estancades es tornaven pútrides, incentivant, encara més, el sorgiment de malalties (Estrada, 1998: 55).

Tot i que de brots epidèmics sorgits a la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX se'n van detectar molts, al municipi de Golmés, demogràficament parlant, els que més transcendència van tenir van ser:

Febres pútrides de principis de segle

Durant la primera dècada del segle XIX a Golmés es van detectar dos grans brots epidèmics, sorgits, bàsicament, durant anys de fam i misèria. El primer brot el trobem entre els anys 1802 i 1803, el qual va coincidir amb fortes nevades i gelades a la comarca (Mestre *et alii*, 1987: 164). De fet, al municipi de Golmés, si observem el seu creixement vegetatiu, en aquests dos anys van morir el doble de persones que en van néixer, arribant a presentar un balanç de -53 habitants. El segon brot el trobem durant la Guerra del Francès, entre els anys 1810 i 1812.

Epidèmia palúdica dels anys seixanta

Ens trobem davant del període més convuls del municipi de Golmés i, en general, de la comarca de tot el segle XIX. L'any 1853, sota la direcció i supervisió de l'enginyer Domingo Cardenal, es va començar a construir el Canal d'Urgell, una obra de grans magnituds que havia de portar el regadiu, entre d'altres zones, als

territoris que actualment conformen el Pla d'Urgell.¹¹

Amb l'arribada de les primeres aigües i fruit de la conversió de diversos factors, a les zones regades pel Canal d'Urgell, en les quals hi figurava la totalitat del Pla d'Urgell, es va produir un daltabaix demogràfic de grans dimensions. Per una banda, a causa de la inexperiència dels pagesos, al mal estat dels camps i a la inexistència de canals de desguàs i de sanejament (Vila, 1992: 244). Moltes terres van quedar inundades, originant-se així, amb la calor de l'estiu, terrenys pantanosos i d'aigües pútrides. Si a això hi sumem el mal estat de les dos basses del municipi i la mort de la major part dels cultius de la zona fruit de les sals que contenia el sòl que per capillaritat van pujar a la superfície, tenim unes condicions òptimes per al sorgiment d'un brot epidèmic devastador (Estrada, 1998: 155).

Els primers indicis d'aquesta epidèmia de caire palúdic els trobem l'any 1865, la qual va assolir el municipi fins l'any 1869 aproximadament. Per veure els índex de mortaldat desmesurats d'aquesta epidèmia, a part d'observar el Gràfic 1, es facilitarà una taula on es mostri el creixement vegetatiu d'aquests anys del municipi de Golmés, els quals, com veurem, parlen per sí sols.

Taula 5
Creixement vegetatiu, 1860 - 1870

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1860	39	25	14
1861	32	28	4
1862	38	20	18
1863	26	21	5
1864	47	26	21
1865	32	29	3
1866	26	42	-16
1867	36	88	-52
1868	15	47	-32
1869	30	16	14

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de la parròquia de Golmés.

¹¹ En la construcció del canal hi van participar, entre peons, paletes i presoners, unes 6.000 persones, arribant a costar l'espectacular suma de 93.132.695 rals de velló, els quals, segons Josep Maria Ramon, van ser el triple del pressupost estimat (Ramon, 2004: 74)

Entre els anys 1865 i 1869 el balanç poblacional de Golmés va ser de -83 habitants. En altres paraules, un municipi com Golmés que aproximadament tenia uns 972 habitants segons el cens de 1860, en tan sols cinc anys van morir 222 persones, sense comptar l'alt índex de morbiditat de la resta d'habitants i de la emigració. Una situació similar la podem atribuir a la resta de la comarca.

Còlera Morbo Asiàtic

Aquest brot epidèmic, tot i que va afectar notablement en alguns municipis de la comarca al llarg dels primers cinc anys de la dècada dels anys vuitanta,¹² a Golmés sembla ser que no va afectar, almenys des d'un punt de vista demogràfic. Com a molt destacàrem un petit creixement vegetatiu negatiu l'any 1882, però no es pot atribuir directament amb el còlera.

Adversitats climatològiques

Al llarg del segle XIX, tant a nivell municipal com comarcal, es van registrar una gran quantitat d'inclèmencies de tipus climatològic, des de fortes nevades i gelades a llargues sequeres, passant per dures pedregades com per implacables plagues. De totes formes, aquestes adversitats no afectaven directament al creixement vegetatiu del municipi, més aviat podien esdevenir els desencadenants d'una crisi de subsistència o brot epidèmic, la qual sí que podia implicar episodis de mortaldat elevada.

Caldria destacar, per la seva importància, les fortes nevades i gelades que, com ja s'ha explicat, van afectar a la comarca i, per tant, a Golmés entre els anys 1802 i 1803, tot matant bona part de la vinya i de les oliveres del terme (Mestre *et alii*, 1987: 164). Un altre fet important a destacar seria les fortes sequeres registrades durant la postguerra de la Guerra del Francès (1815 - 1817), les quals no van permetre recol·lectar gairebé res. De fet, si mirem el creixement vegetatiu del municipi, tot i que va ser positiu, és bastant menor que els anys precedents i posteriors.

Conjuntura agrària

L'últim gran moderador de la població seria la con-

juntura agrària, la qual, com veurem, va tenir una importància cabdal en el transcurs del segle XIX. Per a fer aquesta afirmació em baso en el fet que per a la població de Golmés i, en general, de la resta de municipis de la comarca, al llarg d'aquesta centúria l'agricultura va ser el principal i, a vegades, únic mitjà de subsistència.

Durant bona part del segle l'agricultura de la comarca va ser, en la seva major part, de secà, presentant els típics paràmetres d'una agricultura tradicional (fortes oscil·lacions en la seva producció i uns nivells baixos en la seva productivitat) (Ramon, 2004: 64); per tant, davant de períodes d'inestabilitat o d'adversitats climatològiques era fàcil que es desencadenessin fortes crisis de subsistència que, inevitablement, acostumaven a derivar en períodes d'alta mortalitat, essent un clar moderador o "limitador" del creixement poblacional. Aquesta situació, però, va canviar uns anys més tard de la construcció del Canal d'Urgell. L'arribada de les aigües va comportar que es passés d'una agricultura tradicional de secà a una agricultura de secà però de rendiments millorats (a causa d'una major productivitat i per unes collites més regulars) (Aldomà *et alii*, 1993: 11). Aquest fet va contribuir enormement al creixement demogràfic dels municipis beneficiats del regadiu (entre els quals s'inclou Golmés), en l'arribada de nous habitants a la comarca atrets pels beneficis del regadiu i, també, en el fre de l'imparable èxode rural a què es veien subjectes bona part de les comarques de ponent.

De totes formes, alguns autors també destaquen que no per això, al llarg de la primera meitat del segle XIX, l'agricultura no hagués incentivat el creixement de la població. Segons Ramon (2004: 57), durant aquest període l'agricultura de la comarca i, per tant, de Golmés, va experimentar un notable augment en la seva producció permetent alimentar més boques. Aquest augment va ser, bàsicament, de caràcter extensiu, és a dir, gràcies a la rompuda i colonització de terres ermes o boscos que fins aquell moment eren improductives i que es van dedicar al conreu dels cereals, de la vinya i de l'olivera.

CONCLUSIONS

Al llarg del present article s'ha pogut observar com, definitivament, la població del municipi de Golmés va

¹² Pel que fa al Palau d'Anglesola va ser reconegut com un dels pobles on el còlera va provocar més morts de la província, amb un total de 64 víctimes (Garralon, 2011: 103).

augmentar de forma notable al llarg del segle XIX, passant de 593 habitants l'any 1800 a 1155 l'any 1900, és a dir, que la seva població gairebé es va duplicar en només cent anys.

Aquest creixement, però, no va ser pas homogeni, sinó que més aviat va presentar diferents etapes de creixement i, fins i tot, de decreixement. Gràcies a la nombrosa bibliografia de caràcter local consultada s'ha pogut observar com les principals causes d'aquestes oscil·lacions tan marcades van respondre, per una banda, a les inestabilitats polítiques, econòmiques i socials que van comportar les diferents guerres en què es va veure implicada la comarca i el Principat, a les successives epidèmies a què va estar sotmesa la població del municipi i, finalment, a la climatologia de la comarca.

De totes formes, si ens centrem en analitzar les causes d'aquest creixement, s'ha pogut observar que els seus principals instigadors van ser, per una banda, el fort creixement vegetatiu del municipi al llarg de tot el segle provocat per una vigorosa natalitat i, per l'altra, una conjuntura agrària favorable durant bona part del segle. En canvi, com hem vist, el fenomen migratori va esdevenir un fre en el creixement poblacional, ja que, al llarg de tot el segle, a Golmés van marxar més persones de les que van arribar.

Finalment, també s'hauria de destacar el fet de que possiblement, tal com ens ho han indicat les diferents fonts, Golmés hagués començat a experimentar la transició demogràfica cap el règim demogràfic modern a partir de l'última quinzena de la centúria.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALDOMÀ, I. & PUJADAS, R. (dir.) (1993). *El Pla d'Urgell: Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària*. Barcelona, Caixa de Catalunya.

ESTRADA i BONELL, F. (1998). *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*. Lleida, Pagès Editors.

FERRER i ALÒS, LI. (2007). "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials". *Revista d'Estudis d'Història Agrària*, 20, 17 - 68.

GARRALON, S. (2011). "El còlera morbo asiàtic al Palau d'Anglesola". *Mascançà*, 2, 103 - 112.

MATEU i GIRAL, J. (1982). *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs.

MESTRE i ROIGÉ, E. (coord.) (1987). *Història de Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran. Lleida, Virgili & Pagès.

PALAU i PALAU, J. M^a. (1983). *Golmés. Recull històric*. Golmés, Ajuntament de Golmés.

RAMON i MUÑOZ, J. M. (2004). *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*. Director: Maria Teresa Pérez Picazo, Codirector: Josep Fontana i Lázaro. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra. Exemplar fotocopiado.

SERÓ, C. (1970). *Historia de Bell-lloc*. Lleida, Artis Estudios Gráficos.

VILA, J. (1992). *Els Canals d'Urgell i la seva història*. Lleida, Diputació de Lleida.

BENAVENTE, J. et alii (1990). *Població i agricultura*. 2. NADAL i OLLER, J. et alii. *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.

ANNEXOS

Annex 1: Baptismes i òbits de la parròquia de Golmés, 1800 - 1900

Any	Baptismes	Òbits	Albats	C.Veg.
1800	27	20	12	7
1801	30	36	21	-6
1802	23	58	36	-35
1803	21	39	23	-18
1804	34	16	8	18
1805	27	16	8	11
1806	28	18	6	10
1807	25	16	5	9
1808	28	24	21	4
1809	24	33	7	-9
1810	14	27	9	-13
1811	31	14	5	17
1812	23	23	11	0
1813	20	10	3	10
1814	37	13	6	24
1815	25	26	21	-1
1816	25	20	13	5
1817	23	8	3	15
1818	16	19	9	-3
1819	27	14	6	13
1820	27	12	8	15

1821	35	10	7	25
1822	22	19	14	3
1823	19	19	9	0
1824	24	20	15	4
1825	22	12	5	10
1826	22	21	7	1
1827	30	6	2	24
1828	25	13	5	12
1829	32	17	7	15
1830	23	15	8	8
1831	31	17	10	14
1832	24	12	7	12
1833	28	21	29	7
1834	28	17	11	11
1835	26	15	6	11
1836	31	17	7	14
1837	17	32	21	-15
1838	15	24	10	-9
1839	23	17	9	6
1840	29	16	7	13
1841	29	16	7	13
1842	22	16	10	6
1843	23	10	5	13
1844	26	18	4	8
1845	43	15	8	28
1846	36	15	9	21
1847	35	16	6	19
1848	32	21	11	11
1849	20	16	2	4
1850	29	16	8	13
1851	25	27	10	-2
1852	35	28	16	7
1853	42	20	11	22
1854	34	25	10	9
1855	28	20	11	8
1856	44	18	10	26
1857	32	21	14	11
1858	40	19	7	21
1859	42	25	18	17
1860	39	25	7	14
1861	32	28	17	4
1862	38	20	8	18
1863	26	21	12	5
1864	47	26	12	21

1865	32	29	15	3
1866	26	42	19	-16
1867	36	88	44	-52
1868	15	47	21	-32
1869	30	16	8	14
1870	30	18	8	12
1871	34	12	7	22
1872	37	14	3	23
1873	32	26	14	6
1874	31	28	14	3
1875	32	18	11	14
1876	38	19	9	19
1877	41	23	13	18
1878	44	27	18	17
1879	40	14	8	26
1880	35	26	11	9
1881	45	28	13	17
1882	47	53	34	-6
1883	49	33	22	16
1884	43	28	17	15
1885	44	24	11	20
1886	43	24	15	19
1887	54	35	26	19
1888	30	24	11	6
1889	46	32	20	14
1890	45	21	7	24
1891	40	36	21	4
1892	38	35	15	3
1893	29	17	7	12
1894	42	27	15	15
1895	31	28	11	3
1896	41	25	11	16
1897	40	27	11	13
1898	30	34	13	-4
1899	38	31	18	7
1900	39	23	8	16
			Total	871

Font: Elaboració pròpia a partir dels llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de la parròquia de Golmés.

Annex 2: Mortalitat infantil, 1800 - 1900 (% , ‰)

	1800 /1809	1810/1819	1820/1829	1830/1839	1840/1849	1850/1859	1860/1869	1870/1879	1880/1889	1890/1899
Òbits	27,6	17,4	14,9	18,7	15,9	21,9	34,2	19,9	30,7	28,1
Albats	14,7	8,567	7,9	11,8	6,9	11,5	16,3	10,5	18	12,9
Albats (%)*	53,3	49,2	53,0	63,1	43,4	52,5	47,7	52,8	58,6	45,9
Albats (‰)*	551	355	306	480	234	328	508	292	413	345

Notes: (*) Basant-me en els llibres sacramentals d'òbits, he considerat albats els nens menors de 6 anys, per tant, les dades de la taxa de mortalitat infantil surten tan elevades, ja que normalment és calcula amb menors d'un any.

Font: Elaboració pròpia a partir dels llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de la parròquia de Golmés.